

УДК 339.923

ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Камінська Т.В.

Розглянуті питання інтеграційних процесів на сучасному етапі глобалізації, представлені різні підходи наукових шкіл до визначення інтеграції, проаналізовано основні негативні та позитивні наслідки даних процесів для країн, що входять у інтеграційні блоки, та країн, що знаходяться за їх межами, основний аспект дослідження спрямований на аналіз і стан інтеграційних процесів на пострадянському просторі, визначено діяльність країн учасниць СНД в даних процесах, та розглянуті основні напрямки інтеграції даних країн, з врахуванням глобалізаційних процесів у світі.

Ключові слова: інтеграція, глобалізація, інтеграційні процеси, інтеграційні об'єднання, СНД, регіональні блоки.

ВСТУП

У економічній теорії глобалізація розуміється як процес модернізації економічних систем, перенесення технологічних інновацій і соціально-етичних цінностей в держави, що розвиваються. Цей процес, на думку автора, носить як керований (на рівні корпорацій і держав), так і спонтанний характер.

Глобалізація змінила світ, прискоривши трансграничний рух товарних, людських і фінансових ресурсів. Будь-яка цивілізована країна є членом якої-небудь міжнародної економічної організації. На сьогодні Міжнародний Валютний Фонд (МВФ) і Всесвітній Банк (ВБ) об'єднують 185 держав. Більше 150 країн входять у світової організації (СОТ) Торгівлі, понад сотня країн - члени Міжнародної організації праці (МОП) і так далі

У сучасній науковій літературі існують різні напрями і підходи до розуміння природи і ролі

інтеграційних процесів. Тут можна виділити два теоретичні аспекти: (а) теорії інтеграційних процесів; (б) теорії і практика економічної інтеграції. Зокрема, американські представники школи функціоналізму в якості критеріїв інтеграції пропонують досвід розробки і ідеї конституцій США і Швейцарії, в яких на основі суспільної свідомості і, частково, масового руху створені формально розділені (штати в США і кантони в Швейцарії) об'єднані, спільні. В той же час в роботі американського дослідника Д.Митрони стверджується, що інтеграція різного рівня має місце у світових імперіях, блоках і міжнародних організаціях [1]. При цьому вирішальними мають бути визнана три ознаки: дієвий контроль над легітимним використанням влади, наявність загального органу ухвалення рішень і наявність центру політичної освіти громадян, що належать до співтовариства.

Теоретична школа федералізму в Європі дотримується більше універсальних позицій в

Камінська Тетяна Василівна, здобувач Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України

інтеграційних процесах і оцінює можливості і протиріччя в їх еволюції об'єктивніше. Її послідовники, маючи на увазі євроінтеграцію, відмічають, що вона можлива, по-перше, на основі свідомого політичного рішення урядів і народів і, по-друге, лише шляхом створення одного або декількох нових, незалежних від безпосереднього впливу окремих держав - членів співтовариства, наднаціональних органів, яким передані певні повноваження для ухвалення рішень.

Основною метою даного дослідження є розгляд сучасних інтеграційних процесів, у аспекті СНД, з врахуванням усіх позитивних та негативних наслідків інтеграції.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Якщо інтернаціоналізація підвела передусім передовий технологічний базис під усю систему світової спільноти, то інтеграційним процесам належить внести найбільший вклад в реформування людського суспільства, хоча не можна не помітити, що на цьому шляху поки що більше проблем, ніж успіхів.

В цілому інтеграційні і виконуючі певні інтегруючі функції організації можна класифікувати в наступному порядку [2]:

1. Регіональні і міжрегіональні інтеграційні співтовариства по цілях: економічні, політико-економічні (з елементами соціальної інтеграції), політичні, військово-політичні, інституціонально-координаційні та ін.

2. Міжнародні урядові наднаціональні організації координуючого типу.

3. Міжнародні неурядові організації (приблизно 10800). До таких організацій належать профспілки, транснаціональні корпорації і так далі.

Перейдемо тепер від загальної типології до характеристики існуючих основних моделей у світових інтеграційних процесах[3].

4. Моделі політико-економічної інтеграції (з урахуванням соціальних аспектів) : Європейський союз (ЄС); Група (Латинська Америка) Анд; Карибський "спільний ринок" (Латинська Америка); Асоціація держав Південно-східної Азії (АСЕАН);

5. Моделі торговельно-економічної співпраці : Європейська асоціація вільної торгівлі (ЕАСТ); Північноамериканська інтеграція (США, Канада, Мексика); Організація арабських країн - експортерів нафти (ОАПЕК); Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК);

- Моделі міжнародних економічних надурядових організацій, що регламентують торгівлю, тарифну політику і виробляють економічну стратегію : Генеральна угода про тарифи і торгівлю (ГАТТ); Організація економічного співробітництва і розвитку (СЕСР); Конференція ООН з торгівлі і розвитку;

- Моделі політичних союзів і військових блоків: Європейська Рада; Організація Африканської єдності (ОАЕ); Організація Північноатлантичного договору (НАТО).

Слід розрізнити також рівні і цілі інтеграційних співтовариств, їх реальне місце в загальній структурі світових інтеграційних процесів і міру впливу на еволюцію міжнародних відносин. В той же час визначальним, універсальним типом інтеграції є політико-економічна модель, в якій міжнародна кооперація і інтернаціоналізація набувають не лише якісно нової, зрілої форми, але і нові сутнісні форми трансплантації інтернаціонального регулювання і управління на політичному і економічному рівнях усіх процесів інтеграційного розвитку.

У другій половині 20 ст. у світі утворилося більше 60 інтеграційних угруповань (табл.1). Передумовами розвитку процесів економічної інтеграції є:

- загальні географічні межі або просто територіальна близькість країн-учасниць, господарські зв'язки, що історично склалися, і транспортні комунікації;

Таблиця 1 Порівняння регіональних блоків

	Населення	ВВП на душу населення (дол.)	Країни-учасниці
ЄС	496,198,605	24,235	27
НАФТА	430,495,039	29,942	3
АСЕАН	553,900,000	4,044	10
СНД	280,000,000	8700*	12
НнроАзЕС	208,067,618	8,118	5
МЕРКОСУР	200,000,000	-	12

- близькість рівнів економічного розвитку і міри ринкової зрілості;

- сприятливі внутрішні і зовнішні чинники для інтеграції, а також спільність економічних та інших проблем, що стоять перед країнами;

- політична воля держав, що інтегруються;

- «демонстраційний ефект» або вже задуваний принцип «переливання», коли в країнах, що створили інтеграційне угруповання, відбуваються позитивні

зрушення і у інших держав виникає бажання вступити в співтовариство або створити свій блок;

- «принцип доміно», відповідно до якого країни, що знаходяться за межами інтеграційної освіти, зазнають певні труднощі, у зв'язку з економічним, а нерідко і політичним регіоналізмом, що сповідується новоутвореним блоком. Це викликає деякі складнощі в торгівлі, що спонукає вступити в об'єднання або, як мінімум, укласти угоди про торгівлю.

Утворюючи інтеграційні угруповання, країни переслідують наступні основні цілі:

- збільшення розмірів ринку, зниження витрат, залучення прямих іноземних інвестицій;
- створення стабільної і міцнішої основи для взаємної торгівлі;
- прискорення процесів структурної перебудови економіки, обмін досвідом ринкового розвитку;
- забезпечення ширшого доступу до різного роду ресурсів;
- зміцнення позиції країни на світовому ринку за рахунок участі в економічному союзі, що актуально, передусім, для держав, що розвиваються.

Значна кількість експертів вказує на зміщення функції, що останнім часом генерує інтеграцію, від економічного до фінансового напрямку інтеграції: ростуть потоки капіталу, ростуть потреби в інвестиціях, іноземні інвестиції неохоче йдуть в країни СНД. Тому все більше уваги органів управління інтеграцією зміщується на питання, пов'язані із створенням на пострадянському просторі вільного ринку капіталів, формуванням сприятливого інвестиційного клімату і тому подібне. Ці ж питання народжують, у свою чергу, і найбільш значущі на даний момент проблеми, які часто вимагають ревізії вже оформлених раніше інтеграційних угод, їх адаптації до нового бачення інтеграційного процесу, що може гальмувати інтеграційний процес в цілому.

Терміном «економічна інтеграція» часто означають два взаємозв'язаних, але все таки, принципово різних поняття [4]. По-перше, інтеграцією називають процес створення на території декількох країн більш менш єдиного економічного простору. Він виражається в усуненні існуючих економічних і інших бар'єрів, що обмежують пересування товарів, капіталів і людей; а також в уніфікації діючих в різних країнах умов господарювання. Процес (далі — міждержавна інтеграція), що розуміється таким чином, цілком залежить від дій національних урядів і носить суб'єктивний характер.

По-друге, інтеграцією також називають процес зрощення національних економік на мікрорівні, тобто на рівні економічних операторів. Він виражається в тісних торгових зв'язках, внутрішньогалузевій кооперації між компаніями різних країн, створенні ТНК, перетіканні капіталів у формі прямих інвестицій, кредитів і тому подібне. Цей процес (далі — інтеграція національних економік) підпорядковується непрямому регулюванню з боку національних урядів і по відношенню до них носить об'єктивний характер.

Інтеграція національних економік розвивається лише досягнувши досить високого рівня розвитку господарства (інтеграційній зрілості). До цього моменту будь-яка діяльність урядів з міждержавної інтеграції приречена на невдачу, оскільки не потрібна економічним операторам. Отже, спробуємо з'ясувати, чи досягли економіки країн СНД інтеграційній зрілості.

Простим показником ступеня інтеграції національних економік регіону є інтенсивність

внутрішньорегіональної торгівлі. У ЄС її доля складає 60% від загальної зовнішньої торгівлі, в НАФТА — близько 50%, в СНД, АСЕАН і МЕРКОСУР — близько 20%, а у ряді «квазіінтеграційних» об'єднань слабозвинених країн не досягає і 5%. Очевидно, що міра інтеграції національних економік обумовлюється структурою ВВП і товарообігу. Країни, що експортують сільськогосподарську продукцію, сировину і енергоресурси, на світовому ринку об'єктивно є конкурентами, а їх товарні потоки орієнтовані на розвинені індустріальні країни. Навпаки, пригнічуючи долю взаємної торгівлі індустріальних країн складають машини, механізми і інші готові продукти. Більше того, товарні потоки між слабозвиненими країнами не спричиняють за собою інтеграції національних економік.

Висока інтенсивність зусиль останніми роками відрізняє і вищий рівень інтеграційного процесу — рівень глав держав, який відповідає за формування дійсно єдиного простору на пострадянській території. Хоча на цьому рівні експерти відмічають попередній характер багатьох зроблених заяв, їх декларативний статус і відсутність конкретніших програм [5].

На рівні офіційних міждержавних інститутів, що відповідають за інтеграцію по окремих напрямках, експертами фіксується низька активність зусиль, яка часто носить тільки звітно-демонстративний характер і дуже рідко проявляється на рівні конкретних результатів. Деякі експерти «підозрюють» цей рівень в ігноруванні, саботажі або навіть руйнуванні інтеграційних процесів нижнього і верхнього рівнів.

Аналізуючи проблему суб'єктів інтеграційного процесу, слід виділити переважний (до останнього часу) «запуск інтеграції згори» через керівні органи держав-учасників інтеграційного процесу. Проте, нині при збереженні провідного характеру «нав'язування інтеграції» державними органами спостерігається усе зростаюча активність в ініціації інтеграційних спрямувань «знизу», в першу чергу, з боку бізнес-співтовариств, усе більш зацікавлених в зниженні різних адміністративних бар'єрів і спрощенні, стандартизації вимог до міждержавних корпорацій з боку влади і ін.

Низька ефективність поточного інтеграційного процесу обумовлюється наступними причинами:

- відсутність чіткого представлення держав про власні довгострокові інтереси;
- груповий і індивідуальний егоїзм держав-учасниць інтеграційного процесу (неготовність або нездатність йти на узгодження інтересів);
- недостатня глибина і продуманість опрацювання інтеграційних рішень, що приймаються;
- незахищеність інтеграційних утворень від використання їх в інших цілях (лобіювання, зміна політичної кон'юнктури усередині своїх держав, тиск на партнера по об'єднанню і ін.);
- корумпованість чиновників державних органів, що займаються інтеграційними процесами;
- надмірна бюрократизація інтеграційних процесів; слабовілля в реалізації прийнятих інтеграційних рішень.

Інша група експертів вважає, що багато в чому перша стадія вже була пройдена, і, не дивлячись на те, що по окремих напрямках інтеграційний процес не просунувся далі її, все-таки в цілому рівень реальної інтегрованості відповідає вже другій стадії системогенеза, яка характеризується наступним станом:

- Усвідомленням конкретних переваг інтеграції по кожному з напрямів і в системі напрямів співпраці;
- Упізнанням не лише залежності одного від іншого, але і взаємозалежності один від одного;
- Подолання егоцентричного характеру взаємин і виробітку взаємовигідних умов співпраці;
- Дотримання довгострокових угод про співпрацю;
- Контроль за дотриманням угод без створення спільних органів (іноді з'являються «наглядні ради» без реальних повноважень);

Проте окремі експерти упевнені, що рівень реальної інтеграції держав на пострадянському просторі здолав цю другу стадію, і знаходиться на переході до третьої стадії системогенеза, що характеризується наступними станами:

Усвідомлення принципів переваг інтеграції один з одним;

- Формування цінності інтеграції з партнером незалежно від обставин, яка дозволяє долати виникнення поточних проблем;
- Усвідомлення зацікавленості в спільному і погодженому розвитку;
- Поява готовності врахувати тимчасові труднощі партнера, скорегувати у зв'язку з цим свої зобов'язання, допомогти партнерові по інтеграції в складний момент і ін.;
- Підстроювання внутрішнього устрою у разі потреби для успішної інтеграції з партнером;
- Створення спільних наддержавних органів координацію, що забезпечують, і вирішення спірних питань.

В якості досягнень інтеграції на пострадянському просторі експерти називають наступні:

- Стимування дезинтеграції і зниження конфліктності («головне, що ми не побилися остаточно»);
- Наявність (збереження) бажання інтегруватися;
- Розуміння необхідності інтегруватися (якщо раніше необхідність в інтеграції розумілася формально, то зараз вона стала конкретніша і змістовніша);
- Налагодження (складання) загальних механізмів підтримки безпеки («військові конфлікти, хоча і не припинені, але законсервовані»);
- Налагодження великого об'єму кооперативних і економічних зв'язків на рівні підприємство-підприємство (поява трансрегіональних корпорацій, міждержавних холдингів, господарських стосунків між підприємствами, що знаходяться на території різних держав);

- Створення зони вільної торгівлі («відвернене виникнення серйозних митних бар'єрів», «введення взаємних імпорتنних мит»);

- Вільний соціальний простір (існування безвізового режиму між основними учасниками інтеграції, трудова міграція.);

- Можливість реалізації міждержавних наукових, культурних і освітніх проектів.

Саме бізнес-співтовариству відводиться роль мотора інтеграційного процесу на пострадянському просторі. До останнього часу бізнес-співтовариство бачилося «жертвою», яку «звіряче мучать» бюрократичні перепони, тому усі дії держорганів з економічної інтеграції були спрямовані на деяке полегшення його страждань. Нині, на думку експертів, росте залежність країн пострадянського простору від міждержавних інвестиційних потоків. Це починає в тій чи іншій мірі усвідомлюватися політичними елітами, економічна успішність держави, бізнес стає усе більш серйозним чинником для долі цієї політичної еліти і вона готова зважати на його інтереси.

У зв'язку з цим саме бізнес-співтовариство нині може ставити питання про інтенсифікацію економічної і фінансової інтеграції, узяти на громадський контроль проходження рішень, прийнятих на вищому рівні, на рівні виконавчої влади, відстежувати виконання сторонами зобов'язань, вимагати від своєї держави захисту своїх інтересів, якщо вони ущемляються на території країн-учасниць інтеграційного процесу по політичним і іншим мотивам.

Основною рушійною силою інтеграції у бізнес-співтоваристві є великий бізнес, який зацікавлений в створенні транснаціональних об'єднань і який завжди залежний від політичного і економічного клімату в країнах своєї виробничої діяльності. Поки експерти відмічають слабку залученість середнього і малого бізнесу в інтеграційні процеси, хоча і обертають на досить високий потенціал їх можливої участі.

Успішність такої участі бізнес-співтовариства в інтеграційному процесі пов'язана із здатністю самого бізнесу до ефективного об'єднання, узгодження своїх інтересів, створення громадських об'єднань, які візьмуть на себе просування їх інтересів і так далі

До чинників, що ускладнюють інтеграцію, перешкоджають її ефективній течії, відносяться: незахищеність інвестицій і власності; дискримінаційний чинник; бюрократичне свавілля.

За допомогою інтеграції держави дістають можливість протистояти наслідкам глобальної економічної кризи, оскільки інтеграційні угруповання краще пристосовані до реагування на виклики глобалізації [6].

Інтеграція у світову економічну систему - ця співпраця зі світовими економічними організаціями, вихід на світовий ринок і поступове входження в ці організації в якості повноправного члена і таким чином, вихід національної економіки на рівень розвинених країн.

На наш погляд, процеси інтеграції здатні вирішити питання забезпечення мирного

співіснування держав, збільшення плідного економічного співробітництва, взаємодії політики і економіки.

Кожна теорія дає своє пояснення процесам регіональної інтеграції. Основні сучасні підходи до теоретичного осмислення інтеграції між державами:

1) Неофункціональна теорія. На думку Е.Хааса, чисто економічна мотивація до інтеграції ілюзорна, оскільки не має «глибоких ідеологічних або філософських коренів» [7]. Економічний аспект інтеграції має значення тільки для досягнення вищої мети - політичної інтеграції.

Як вважають неофункціоналісти, якщо інтеграція проходить вдало в одному секторі, то вона тягне за собою інші суміжні галузі, що підвищує міру взаємодії в усьому регіоні. У рамках цієї теорії поширення інтеграції пояснюється за допомогою концепції «переливання» (spill - over) [8].

2) Трансакціоналізм (плюралістична теорія або теорія комунікацій). На думку теоретиків трансакціоналізму точки зіткнення між державами для інтеграції знаходяться там, де найактивніше йдуть комунікативні процеси - обмін трансакціями (матеріальними, культурними, політичними). Від міри інтенсивності цього обміну залежить рівень розвитку інтеграції.

3) Міждержавний підхід. Представники цього підходу в главу кута ставлять національні інтереси. С.Хоффманн під національними інтересами, розуміє «переплетення ідей і ідеалів, прецедентів і досвіду, особистих і групових інтересів». [9] На його думку, інтерес держави до інтеграції визначається його бажанням існувати в ситуації більшої визначеності. [9] С.Хоффманн розділяє політичну економіку на два незалежних один від одного рівня : сфера «низької» політики і сфера «високої» політики. Так от, за його твердженням, у сфері «низької політики» держави охоче йдуть на інтеграцію, тоді як у сфері «високої» політики, питання інтеграції безпосередньо зачіпатимуть суверенітет країни, що неприйнятний для держави. [9]

На думку Е.Моравчика, національні інтереси визначаються в результаті внутрішньої боротьби між елітами і групами інтересів.⁶¹

4) «Новий» інституціоналізм. Ця теорія робить акцент на важливості інститутів в справі взаємодії держав і інших учасників міжнародних економічних відносин. У.Сандхольц вважає, що спільні інститути дозволяють державам понизити витрати співпраці через повніше осмислення цілей і потреб один одного [10].

Таким чином, економічна інтеграція — це процес розвитку глибоких і стійких взаємозв'язків національних господарств різних країн, що веде до їх поступового економічного злиття, заснований на проведенні цими країнами погодженої міждержавної економіки і політики і регульований міждержавними органами.

Відмітні особливості економічної інтеграції :

- зрощення національних виробничих процесів;

- широкий розвиток міждержавної спеціалізації і кооперації, що ще більше поглиблює економічну інтеграцію в регіоні;

- поява регулюючих і координуючих спільну роботу міждержавних органів, що в деяких випадках виконують наднаціональні функції. Це спричиняє за собою глибоку зміну економічної структури держав-учасниць і змушує розробляти скоординовану економічну стратегію і проводити відносно єдину політику.

ВИСНОВКИ

Таким чином, можна зробити наступні висновки:

1. Економічна система - це певна впорядкована сукупність суб'єктів економічної діяльності, інтегрованих між собою економічними і не економічними інтересами в процесі досягнення мети свого розвитку.

2. Інтеграція як економічні стосунки, на нашу думку автора, носить дуалістичний характер: припускає відкритість економіки і об'єднання зусиль і потенціалу ряду суб'єктів в реалізації певних завдань, в той же час інтеграція веде до конкуренції між суб'єктами в постановці цілей і визначенні пріоритетів розвитку економічної системи.

3. Ключовим чинником, сприяючим вирішенню проблеми економічного зростання в умовах обмеженості ресурсів і що визначає розвиток інтеграційних процесів, є глобалізація. Глобалізація зачіпає увесь спектр діяльності людства, і в загальнофілософській основі носить ідею об'єднання людства.

4. У економічній сфері процеси глобалізації протікають особливо інтенсивно.

5. Вважаємо, що економічна глобалізація є процесом, що забезпечує раціоналізацію розвитку економічних систем в умовах обмеженості ресурсів при дотриманні балансу інтересів усіх суб'єктів економічної системи.

На думку автора, інтеграційні процеси мають дуалістичний характер:

- в перших, їх економічна суть полягає в спробі ефективним чином спільно використовувати обмежені ресурси, тим самим усуваючи нездорову конкуренцію;

- у других, ініціація і мета інтеграційних процесів у багатьох випадках полягає в забезпеченні переваг в конкурентній боротьбі, як з системами що не входять в інтегроване об'єднання, так і між учасниками цього об'єднання, через визначення їх ролі в цих процесах.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Давыдов В.М. Антиглобалистское движение: тенденции и перспективы / В.Давыдов // Латинская Америка. 2002. - №10 - С. 4-55.

2. Данилов А. К новой парадигме управления мировыми процессами / А.Данилов // Проблемы теории и практики управления 2001. - №1 - С. 41-46.
3. Бузановский С.С., Кризис и труд: Реструктуризация предприятий / С. Бузановский, Н.Горелов, Ю.Красковский. - СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 1999. - 320 с.
4. Дахин В.Н. Подводные рифы глобализации / В.Дахин // Свободная мысль XXI. - 2003. -№4(1530). - С.51-61.
5. Dougherty, J., Pfaltzgraff R., Contending Theories of International Relations. A Comprehensive Survey. – 440p.
6. Делягин М. Драйв человечества. Глобализация и мировой кризис / М. Делягин. - М.: Вече, 2008. – 401с.
7. Глобализация экономики и занятость населения: Учеб.пособие / Р.П.Колосова, М.В. Артамонова, Т.Н.Василюк и др. - М.: ТЭИС, 2000. - 106с.
8. Делягин М.Г. Мировой кризис: Общая теория глобализации / М. Делягин. - М.: ИНФРА-М, 2003. - 768 с.
9. Hoffmann S., The European Sisyphus: Essays on Europe, 1964-1994 [Электронный ресурс]. - Boulder, 1995. - PP.5-166. – Режим доступа: <http://yaleglobal.vale.edu/about/pdfs/globalizationtransition.pdf>
10. Sandholtz W. Membership Matters: Limits of the Functional Approach to European Institutions // Journal of Common Market Studies. – 1996. - Vol.34 (3). – 406p.